ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК РИСА ОСОБИСТОСТІ

Лі Цяньє
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна

Дана стаття присвячена характеристиці пізнавальної активності як риси особистості. Розкрито суть понять «активність» і «пізнавальна активність». Визначено ознаки та види пізнавальної активності. Висвітлено зв'язок пізнавальної активності із пізнавальними потребами, мотивами та пізнавальним інтересом особистості.
Ключові слова: *активність, пізнавальна активність, особистість, інтерес, мотив, потреба, навчання.*

This article is dedicated to characteristics of cognitive activity as a person's trait. The essence of the concepts "activity" and "cognitive activity" is revealed. The features and types of cognitive activity are determined. The connection of cognitive activity with person's cognitive needs, motives and cognitive interest is highlighted.
Keywords: *activity, cognitive activity, person, interest, motive, need, learning.*

Питання формування пізнавальної активності особистості завжди було і залишається однією із актуальних педагогічних проблем, оскільки пізнавальна активність впливає на мотивацію та успішність навчання учня, формування його готовності до подальшої освіти. Активна особистість — діяльна, енергійна людина, яка прагне до живої участі в усьому, виявляє себе в діяльності [4].

У біологічному аспекті активність розкривається у зв'язку із пристосуванням організму до навколишнього середовища. Роздратованість організму є формою виявлення активності. Активність передбачає також певний психологічний стан суб'єкта, що виникає на основі потреб, мотивів, які сприяють визначенню мети [5]. Біологічна активність людини є передумовою для формування соціальної активності — цілеспрямованого, усвідомленого впливу на середовище.

Складником активності виступає пізнавальна активність, що не є природженою якістю й може змінюватися у зв'язку із певними обставинами.

Активність особистості в навчанні формується у процесі її пізнавальної діяльності, характеризується певним розумовим напруженням людини, її прагненням до пізнання і виявленням морально-вольових якостей [3].

Найбільш детально цю категорію охарактеризовано В. Лозовою, яка визначає «пізнавальну активність» як рису людини, котра виявляється в її

певному ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності і прагнення до самостійної діяльності, орієнтованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, а також в якості цієї діяльності, що здійснюється шляхом вибору оптимальних способів для досягнення цілей пізнання [4; 5].

Пізнавальна активність може характеризувати особистість з боку її готовності, стійкого прагнення до діяльності, тобто мова йде про потенційну (можливу) активність. Вона виявляється у глибокому розумінні поставленої мети і визначається допитливістю та інтересом. Проте в таких випадках, коли відбувається реалізація потреби в конкретних діях, працює механізм волі, який переводить потенційну активність у функціонуючу (актуальну, дійсну).

Пізнавальна функціонуюча активність може мати епізодичний, ситуативний характер або бути стійкою якістю особистості, тому залежно від ставлення суб'єкту до діяльності розрізняють ситуативну активність, що виявляється в окремих видах діяльності, за певних умов, та інтегровану активність — стійку якість особистості [5, с. 30]. Інтегрована пізнавальна активність є свідченням того, що в особистості є міцно сформована потреба в пізнавальній діяльності й стійкі мотиви. Стійкі мотиви роблять поведінку дитини постійною.

Залежно від характеру діяльності, що здійснюється особистістю, ступеню самостійності та творчості говорять про репродуктивну (виконавську), реконструктивну або творчу активності. Водночас ці види активності розглядаються дослідниками (В. Лозова, В. Смагін) і як її рівні [5; 9].

Репродуктивна активність виявляється в діяльності виконавчого характеру. У цій діяльності задані цілі, завдання, способи діяльності, але сама особистість може виявити енергійність у виконанні завдань, що обумовлює інтенсивність діяльності.

Реконструктивна активність передбачає не тільки копіювання, виконання заданого, але й вибір способів діяльності, застосування відомих знань, прийомів дії в іншій ситуації, певну їх інтерпретацію [5].

Творча активність — це триєдина система, яку складають: глибокі знання (вироблення вмінь та навичок, розвиток мислення, мовлення, пам'яті); розвиток творчих здібностей (цілеспрямований творчий пошук, стійкий творчий інтерес, творча уява); наполегливість (ініціативність, самостійність, уміння відстояти власну думку) [7, с. 54]. Творча активність виражає прагнення і готовність свідомо і добровільно, відповідно своєму переконанню здійснювати ініціативні новаторські дії в різних галузях діяльності, а також виявляється у здійсненні цієї діяльності. Окрім того,

творча активність, як зазначає В. Лозова, виявляться в перенесенні знань і вмінь у нову ситуацію, баченні нової проблеми у традиційній ситуації, комбінуванні і перетворенні засвоєних способів діяльності, побудові нового способу [5].

Слід зазначити, що активність знаходить вияв як в об'єктивному плані — результатах діяльності, так і в суб'єктивному — мотивах, потребах, інтересах.

Мотиви особистості відбивають її внутрішні спонуки. Саме в мотиві відбувається поєднання, синтез зовнішніх впливів і внутрішніх, які визначають ставлення до діяльності. Активність особистості спонукається певними мотивами та водночас її необхідно цілеспрямовано формувати, стимулюючи це формування зовнішніми умовами, обставинами [5, с. 19].

Основною спонукальною силою діяльності є потреби людини. Вони виникають у процесі самої діяльності й водночас є її передумовою, внутрішнім джерелом. Виходячи з того, що активність людини пов'язана із задоволенням її потреб, вона виступає і як умова, і як реалізуючий момент потреби. Отже, потреби людини є вирішальним фактором вияву активності особистості [5].

В основі пізнавальної активності, її внутрішнім джерелом є пізнавальна потреба, тобто потреба в набутті нових знань, поглибленні тих, що вже має особистість, в осягненні духовної культури соціуму, потреба в самовираженні в певній галузі діяльності. Потреба є початком, який закликає суб'єкта до активності. Задоволення одних пізнавальних потреб веде до виникнення нових, але вони не виникають в учнів самі по собі. Тому важливо створювати умови для активізації пізнавальної діяльності та цілеспрямованого педагогічного впливу, який сприяє виникненню в учнів пізнавальних потреб.

Система потреб, мотивів відбивається в інтересах, котрі виступають як своєрідна об'єктивна орієнтація людини в її зв'язках з дійсністю. Інтерес є формою виявлення потреб, і він детермінований мотивами діяльності, тому, відбиваючи мотиви і потреби, інтерес стає метою. Мотиви створюють лише потенційну можливість розвитку учня, оскільки реалізація мотивів залежить від умінь особистості ставити цілі й досягати їх у навчанні. Саме мета визначає спосіб, характер дій суб'єкту, а здійснення мети є формою вияву активності [5].

Формою вияву внутрішніх потреб у знаннях є пізнавальний інтерес, який виступає метою, спонукальною силою в задоволенні потреби, мотивом або вибірковим ставленням особистості до об'єкта; пізнавальний інтерес розглядається як активне пізнавальне ставлення людини до світу, як вибіркова спрямованість особистості, що зосереджена на процесі ово-

лодіння знаннями [1; 2]. Пізнавальний інтерес на шляху свого розвитку зазвичай характеризується усвідомленою орієнтацією на певний предметний зміст і види діяльності. Стимулюючий вплив інтересу на всі функції навчання визначає його виключну роль у розвитку в учнів умінь і бажання вчитися, забезпеченні їхньої активності, емоційності й цілеспрямованості. Пізнавальний інтерес є джерелом активності, стимулом до навчання з метою оволодіння знаннями, вміннями та навичками; це форма виявлення активності, й водночас активність впливає на формування інтересів, потреб, мотивів особистості [1; 5; 8].

Отже, пізнавальна активність, базуючись на пізнавальних потребах, мотивах та інтересі людини, є її рисою, що виявляється у ставленні до навчання і пізнання, передбачає готовність і прагнення до здійснення самостійної діяльності, засвоєння соціального досвіду та визначає якість цієї діяльності.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ : ВІПОЛ, 1998.
2. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа.* 2004. № 6. С. 15–17.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997.
4. Лозова В. Пізнавальна активність школярів : спецкурс із дидактики. Харків : Основа, 1990.
5. Лозова В. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : РЦНІТ; ХДПУ ім. Г. С.Сковороди, 2000.
6. Лупаренко С. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки : дис. … канд. пед. наук. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2007.
7. Осадченко І. Проблема стимулювання творчої активності школярів. *Рідна школа.* 2001. № 11. С. 54–55.
8. Остапенко О. Виховання у школярів інтересу до навчання. *Рідна школа.* 2001. № 4. С. 10–11.
9. Смагін В. Розвиток творчої активності школярів і критерії її оцінки. *Контроль навчально-пізнавальної діяльності школярів і студентів.* Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. С. 20–23.